

Hadislerde Ehl-i Beyt

**Yusuf Açıkel, Hadislerde Ehl-i Beyt, Isparta, 1999,
(Yayımlanmamış Doktora Tezi), I-XIII+335.**

Ahmet YILDIRIM*

Dinin doğru anlaşılıp yorumlanması için, dini metinlerde yer alan terim ve kavramlara yüklenen mananın önemli olduğu ve yerli yerinde kullanılması gerektiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Kavramlara hangi anlamların yükleneceği, nasıl kullanılması gerektiği ve ilgili terim ve kavramla ilgili olarak kültürümüzde var olan malzemenin bilimsel ölçüler içerisinde tarafsız ve objektif şekilde konulması gerekmektedir. Terim ve kavramların doğru şekilde anlaşılması, ihtiyaç duyduğumuz ve edinilmesi gereken sağlıklı bir bakış açısının oluşmasına yardımcı olacağı, ortaya çıkan problemlerin çözümüne katkı sağlayacağı izahtan varestedir. Bu bağlamda İslam düşüncesi içerisinde anlayışların şekillenmesinde ayrı bir önemi haiz olan Ehl-i Beyt kavramıyla ilgili çalışmaların ayrı bir yeri olsa gerektir. Dr. Yusuf Açıkel tarafından hazırlanan *Hadislerde Ehl-i Beyt* çalışması bunlardan biridir.

Çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Bir de sonuç kısmı vardır. Ayrıca Giriş kısmından önce (IX-XIII) konunun önemi, amacı, metodu ve planı üzerinde durulmuş, sınırları çizilmeye ve muhtevası özetlenmeye çalışılmıştır. Böyle bir konuyu inceleme sebebi olarak da şunlar ifade edilmiştir: “Geçmişte ve günümüzde Ehl-i sünnet ve Şia’nın benimsemiş oldukları İslâm anlayışını, Kur’an, Peygamber-Sünnet ve Ehl-i beyt anlayışı belirlemiştir. Ancak anlayış farklılığı insanoğlu ile ilgili bir olgudur. Bundan dolayı sahabeden günümüze kadar Kur’an ile Sünnet, ümmetin müşterek referansları olmasına rağmen, ilk nesillerden itibaren farklı anlayışlar görülmüştür. İlerleyen yıllar içinde bu farklı anlayışlar daha da büyümüş, bazen ifrata, bazen tefrite dönüşmüş, neticede sağlıklı bir sünnet ve Ehl-i beyt anlayışının yeniden ortaya konulması zorunlu hale gelmiştir. Gerçekten sağlıklı, tutarlı ve doğru bir İslâm anlayışı, onun temel kaynaklarının doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu sebeple farklı bir zemine kaydırılmaya çalışılan, İslâm tarihinde pek çok ihtilâfın kaynağı olup müslümanlar arasında kan dökülmesine bile vesile olan Ehl-i beyt anlayışının Kur’an ve sünnet ışığında incelenmesi gerekmektedir. İşte böyle bir zaruret karşısında, biz de özellikle İslâm dünyasında fikri sahada sık sık gündeme gelmesi, kültürümüzde yer alıp bir çok istismara yol açan bir kavram olması ve toplumda yapılagelen tartışmaların önüne geçilebilmesi dolayısıyla Hz. Peygamber’in Ehl-i beyt’ini inceleme gereği duyduk.”

* Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; ayildirim@ilahiyat.sdu.edu.tr

Yazar bu bağlamda şunları da ifade etmektedir. “Hz. Peygamber’in Ehl-i beyti’ni araştırma konusu olarak seçmemizdeki amacımız; her şeyden önce konunun önemini ve güncel oluşunu hissediyor olmamızdır. (s. IX)

Daha sonra Giriş kısmında (1-10) konuya altyapı ve Hz. Peygamber Ehl-i beyt’inin anlaşılması için cahiliye dönemindeki ailenin yapısını ele alındığı belirtilerek bunlara “Bilindiği gibi toplumun temel taşı ailedir. Aile ne kadar sağlam esaslara dayanırsa toplumlar da o kadar sağlam olur. Tarihteki Ehl-i beyt kavramım daha iyi anlayabilmek için Hz. Peygamber’in aile yapısını incelememiz gerekmektedir” gerekçeleri de ilave edilmiştir:

Birinci bölüm (11-40) “Ehl-i Beyt Kavramı” başlığı altında iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda ehl ve beyt kelimelerinin lügat, ıstılah, Kur’an-ı Kerim’deki anlamlarını ve bu kelimelerin müteradifleri yer yer misaller verilerek ele alınmış, ikinci kısımda ise bir bütün olarak ehl-i beyt terimini ve onunla ilgili âl-i aba, âl-i beyt, ehlü’l-kisâ, hâmmе, itre gibi kullanılan kavramları inceleyerek konunun temellendirilmesine gayret edilmiştir. (s. 38-40)

İkinci bölüm (41-99) de “Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt” başlığı altında iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda, Ehl-i beyt lafzının geçtiği âyetler ayrı ayrı ele alınarak özellikle Hz. Muhammed’in Ehl-i beyt’ini konu alan âyete etraflıca temas edilmiş, ikinci kısımda ise, Hz. Muhammed’in Ehl-i beyt’ine işaret eden âyetleri, doğrudan işaret edenlerle, dolaylı olarak delâlet ettiği iddia edilenler arasında tefrik edip bilhassa tefsir kitaplarına müracaat ederek aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümü incelemenin asıl sebebi; tefsir kitaplarında yer alan, daha çok Şia’nın kullanıp görüşlerine temel yaptıkları Ehl-i beyt ve muhtevasına giren şahıslarla ilgili hadis rivayetlerini tespit edip değerlendirmek, îmkan nisbetinde bu rivayetleri ele almak olarak zikredilmiştir.

Bu bölümle ilgili olarak da yazarın genel tespit ve değerlendirmeleri şöyledir: “Ehl-i beyt kavramı Kur’an-ı Kerim’de Hz. Muhammed (s), Hz. İbrahim (a) ve Hz. Musa (a) ile ilgili olmak üzere üç yerde zikredilmektedir. Bu âyetlerin delâletinden Resûlullah’ın (s) Ehl-i beyt’ine kendisi, eşleri, evdeki çocukları girmektedir.

Ehl-i beyt’e dolaylı olarak delâlet ettiği iddia edilen âyetler ve ilgili rivayetler Şia kaynaklarında ve sayıları az da olsa bir kısım Sünnî eserlerde yer almaktadır. Nitekim biz, Hz. Ali’nin cömertliği, fedakârlığı, diğer sahabilerden üstünlüğü, imam tayin edilmesi, şâhid, hidâyetçi ve sâlih mü’min olması gibi konularda nazil olduğu iddia edilen âyetlerin hiç birisinin sadece Hz. Ali için inmediğini, bir kısmı başka bir sahabe diğer bir kısmı da mü’minler için umumî olduğunu tespit ettik. Aynı zamanda bu âyetlerin izahı sadedinde delîl olarak gösterilen rivayetlerin çoğunun da mevzu olduğu kanaatindeyiz.” (s. 98-99)

Üçüncü bölüm de (100-248) “Ehl-i Beyt’in Tespiti Ve Hadislerde Ehl-i Beyt” başlığı altında iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda; Ehl-i beyt’in nitelikleri ile ilgili olduğu iddia edilen ve yine onlara ihtimamı, itaati, muhalefeti, gelecekteki durumları ile ilgili rivayet edilen hadisleri ve onları ilgilendiren hükümleri kapsayan hadislerdeki Ehl-i beyt’i incelenmiştir. İkinci kısımda da, Ehl-i beyt’in tespiti ile ilgili görüşleri birer birer ele alıp delillerine temas ederek yazar kendi görüşünü de belirtmiştir.

Yazar bu bölümle ilgili olarak tespit ve değerlendirmelerini şu ifadelerle dile getirmektedir: “Hadislerde Ehl-i Beyt’i incelerken öncelikle ele aldığımız Ehl-i Beyt’in insanî nitelikler açısından üstün bir konumda bulunduğunu ifade eden hadislerin, sened ve metin tenkidi yapıldığında, haklarında olumlu bir kanaat beyan etmek ilmî açıdan mümkün değildir. Bu tür hadisler ya zayıf ya da mevzudur.

Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’ine ihtimamı konusunda namaza daveti, şefaati, duası, ümmete emanet etmesi ve Ehl-i beyt’in Hz. Peygamber’in ahdini yerine

getirmesi gibi hususlar insanî açıdan doğal hâdiselerdir. Bu konularla ilgili rivayetlerin sahîh olanları oldukça azdır. Ehl-i beyt'i ve özellikle Hz. Ali'yi Hz. Ebûbekir ve Ömer'e kıyas ederek üstün göstermek isteyenler tarafından görüşlerini ispat sadedinde bazen hadis uydurulmuş, bazen de doğru olaylar ve rivayetler çarpıtılıp nakledilmeye çalışılmıştır. Nitekim sekaleyn hadisi diye meşhur rivayetin sahîh olanında sadece Kur'ân'a uymayı emredip Ehl-i beyt hakkında Allah'ı hatırlatması söz konusu edilirken bu husustaki zayıf ve uydurma rivayetlerde Kur'ân ve Ehl-i beyt bir tutulup onlara itaat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Tespitimize göre Ehl-i Beyt'in velayeti ve ma'sûmiyeti ile ilgili rivayetler siyâsi çıkar elde etmek isteyenler tarafından uydurulmuştur. Bilhassa Ehl-i beyt'e muhalefete ilgili hadisler, Hz. Ali'nin hilâfet konusundaki haksızlığa maruz kaldığı düşüncesi, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi, siyâsî hâdiselere Hz. Peygamber'in bizzat müdahalesinin gerektiğini düşünenlerin, siyâsî çekişmelerde kaybetmişliğin bir intikamının ürünü olduğu intibahı vermektedir. Ayrıca Ehl-i beyt'ten Hz. Hüseyin'in şehâdetine Şîa'mn tarih boyunca topluca ağlayıp, zincirlerle kendilerini dövme v.s. şeklinde duydukları matem türü Kur'ân ve sahîh sünnetin verilerine uygun değildir.

Netice itibariyle hadislerde de Ehl-i beyt'in dinî, siyâsî, hukukî konularda otorite ve üstün olduğuna dair sahîh derecesinde bir hadis mevcut değildir. Nitekim Allah katındaki üstünlük soyda, nesebde ve ırkta değil sadece takvadır." (s. 246-248)

Dördüncü bölüm (249-303) de "Tarihte Ve Günümüz Türkiye'sinde Ehl-i Beyt Anlayışı" başlığı altında diğer bölümlerde olduğu gibi iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda, Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi'nden başlamak üzere çeşitli devirlerdeki Ehl-i beyt anlayışına kısaca temas edilmiş, ikinci kısımda da, bu tarihî gelişimin günümüz Türkiye'sindeki durumunu açıklamak için Sünnî, Alevî ve Şîa'nın Ehl-i beyt ve sünnet yaklaşımlarına yer verilmiştir.

Diğer bölümlerde olduğu gibi yazar bu bölümde de tespit ve değerlendirmelerini şöyle dile getirmektedir: Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'i'nin tesbiti, konumu, hukukî ve siyâsî durumu v.s. ile ilgili tarih boyunca farklı anlayışlar olmuştur. Hulefa-yı Râşidîn döneminde Ehl-i Beyt'e Cemal ve Siffin savaşları hariç olmak üzere sosyal, ekonomik ve ahlâkî yönlerde oldukça hassas davranılmış, onlara her türlü hürmet, muhabbet, sevgi ve saygıda kusur gösterilmemiştir. Bilhassa Cemal savaşının Ehl-i Beyt'in iki ferdi Hz. Aişe ve Ali arasında olması Ehl-i Beyt misyonunun dinî olmadığını göstermiş olmaktadır.

Şîa, Emevîler dönemi başta olmak üzere Abbasîler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde Ehl-i beyt savunuculuğunu yaparak imamet fikri ile birlikte hep iktidarı ele geçirmenin yollarını aramışlardır. Ehl-i beyt nesli seyid, şerîf ve tâlibîlerin hukukunu düzenleyen Nikâbet Teşkilâtı ilkin Abbasîler'de daha sonra da Büveyhî Sultanlığı, Büyük Selçuklu, Zengî, Eyyûbî, İlhanlı, Mumluk, Anadolu Selçuklu ve nihayet Osmanlı devletinde faaliyet göstermiştir." (s. 302-303)

Sonuçta yazar yukarıdaki tespit ve değerlendirmeler yanında bilhassa hadis ilmi açısından araştırmanın önemli neticeleri olarak şunları ifade etmektedir:

"Gerek Şîa'nın kullandığı, gerek Ehl-i sünnet kitaplarında çokça yer alan Ehl-i Beyt'in nitelikleri ile ilgili olduğu iddia edilen hadisler de oldukça fazladır. Ehl-i Beyt'in hikmet sahibi olması, ilminin derinliği, ahiretteki derecesi, diğer sahabilerden üstünlüğü bunlardan sadece bir kaçıdır. Ehl-i Beyt'in kendilerine has hikmet, ilim, kerem, şecaat, hilim v.s. gibi niteliklere sahip olduğunu ifade eden hadislerin önemli bir kısmı ya zayıf ya da mevzudur. Söz konusu hadislerin sened ve metin açısından tenkitlerinin yapılması sonucunda onlar hakkında olumlu bir kanaat beyan etmek İslâmî, ilmî ve vicdanî açıdan mümkün değildir.

Hz. Peygamber'in hayatta iken Ehl-i beyt'ini ümmetine emanet etmesi, onlara hayır duada bulunması, namaza davet etmesi, şefaet etmesi fevkalâde bir durum

değil normal bir hâdisedir. Her ne kadar bu dualardan bazıları tenkit edilmiş olsa bile, Hz. Peygamber, herhangi bir insan gibi Ehl-i beyt'ine dua etmiş olabilir. Ancak onların cehenneme girmemesinin ya da cennete girmesinin garantili olduğu ifade edilen rivayetlerin de mevzu olduğu tesbit edilmiştir. Hz. Peygamber'in şefaati da sadece Ehl-i beyt'ine değil, İslam'ın şartlarını yerine getiren bütün mü'minleredir.

Ehl-i beyt'e ittiba'ı konu edinen Müslim ile Ahmed b. Hanbel'in tahric ettiği, sened ve metinleri aynı olan meşhur sekaleyn hadisinin Zeyd b. Erkam versiyonu sened ve metin tenkidi sonucu sahîh olduğu tesbit edilmiştir. Söz konusu hadiste Hz. Peygamber'in ümmetine "Ehl-i beyt'i hakkında Allah'ı hatırlatması" mefhumunun içine Resûlullah'ın (s) eşlerinin girdiği kesindir. Ancak Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ini ifade eden tathîr âyetinin nazil olduğu sırada himayesindeki kızı Zeyneb ve torunu Ümâme'nin, Ehl-i beyt'in tesbitinde incelediğimiz hadislerde de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'in teveccühüne nail olan Hz. Ali ailesinin Ehl-i beyt'e iltifâten dahil olabileceğine engel bir rivayet veya fiilî bir durum bulunmamaktadır. Yâni Kur'an'ın dilinde Ehl-i beyt Hz. Peygamber ve o anda evdeki çocuklarından ibarettir. Buna karşılık Hz. Peygamber'in dilinde bu ifade biraz daha geniş anlamda kullanılmıştır.

Ehl-i beyt'e ittibayı emrettiği iddia edilen, Şîa tarafından da mütevâtir kabul edilen ve Ehl-i beyt'le Kur'an'ı bir tutan, ikisine de sarılmayı emreden sekaleyn hadisinin bütün tariklerinin hadisçilerin bir kısmı zayıf, bir kısmı da mevzu olarak değerlendirmiş olmasına rağmen Şîa, bu rivayetleri görüşlerine temel yapmıştır. Ancak Kur'an ve sahîh sünnete ittiba' etmenin dışında hadisteki anlamıyla herhangi bir şahıs, gurup ve zümreye ittiba' edilebileceğine dair sahîh bir delil yoktur. Zaten sıla-yı rahim yapma, yardım etme, sevgi, hürmet ve saygı gösterme, zulüm yapmama vb. hususiyetler

sadece Ehl-i Beyt'e has değildir. Bu tür ahlâkî davranışların bütün mü'minlere yapılacağını belirten pek çok âyet ve sahîh hadis vardır.

Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'i'nin tesbiti konusunda farklı görüşler vardır. Tesbitimize göre, Kur'an'da geçen Ehl-i beyt kavramına giren şahıslarla, hadislerde girenler birbirinden farklıdır. Kelime ve terkinin filolojik tahlili bu anlayışımızı doğrulamaktadır. Ancak Kur'an'daki Ehl-i beyt'in muhtevasına girenler zaten hadislerde bahsedilenlerle örtüşmektedir. Kur'an'daki Ehl-i beyt'in muhtevasına, ilgili âyetlerin delâleti, Ehl-i beyt terkinin lügat ve terim anlamları, Şîiler'in dışındaki müfessirlerin beyanı dolayısıyla kesinlikle Resûlullah'ın (s) eşleri ve evdeki çocukları girmektedir. Aynı zamanda Resûlullah'ın (s) himayesinde bulunan Hz. Zeyneb ve kızı Ümâme Ehl-i beyt'e dahildir.

Hadislerde geçen Ehl-i beyt'in muhtevasına, Kur'an'dakilerle birlikte Ali-Fâtıma, Ebü'î-Âs-Zeyneb Ehl-i beyt'i ve Resûlullah'ın (s) teveccühü olarak Ehl-i beyt'ine dahil ettiği Hz. Abbas, Selmân, Ebû Rafî', Sevbân, Zeyneb bt. Seleme gibi şahıslar girmektedir.

Hulefâ-yı Râşid'in döneminde Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'ine Cemal ve Sıffin savaşları hariç olmak üzere oldukça hassas davranılmış, gerek ekonomik yönden gerek sosyal ve ahlâkî söz ve davranışlarda gerekli titizlik gösterilmiş, onlara her türlü saygı, hürmet, muhabbet ve sevgide kusur edilmemiştir. Bilhassa Cemal savaşının Ehl-i beyt'in iki ferdi olan Hz. Aişe ve Hz. Ali arasında meydana gelmesi, Ehl-i beyt misyonunun dîni olmadığını da göstermiş olmaktadır.

Şîa, Emevîler dönemi başta olmak üzere Abbasîler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde, Ehl-i beyt savunuculuğunu yaparak imamet fikri ile birlikte hep iktidarı ele geçirmenin yollarını aramış ve metotlarını çizmiş, çoğu zaman başarısız da olsa düşüncelerini uygulamaya çalışmıştır. İlk defa Ehl-i beyt kavramı, yeni bir tanım ve

yorumla gerçek yerinden uzaklaşıp siyâsî fonksiyon olarak kullanılması, en belirgin Muhtar es-Sekafi hareketi içerisinde olmuştur. “Kavram olarak bozulma sürecinin başladığı bu dönemden sonra Ehl-i beyt, kelime anlamıyla temellenen Kur’an ve hadis yorumundan uzaklaşıp bir gurubun siyâsî ve itikâdî sisteminin temeline oturtulan bir “mefhum” haline gelmiş ve bu gurup içerisinde tartışmaya kapatılmıştır. Ancak, İslâm dünyasında o gün olduğu gibi bugün de gerçek tanım ve misyon noktasında problem olarak tartışmaya devam edilegelmiştir.” Öte taraftan Ehl-i beyt nesli ise seyyid, şerif ve tâlibîlerin hukukunu düzene sokan Nikâbet Teşkilâtı; ilkin Abbasîler’de kurulmuş, daha sonra da Büveyhî Sultanlığı, Büyük Selçuklu, Zengî, Eyyûbî, İlhanlı, Memlûk, Anadolu Selçuklu ve nihayet Osmanlı Devleti’nde faaliyetlerde bulunmuştur. Bütün dönemlerde halkın nezdinde, bazı devirlerde de yönetim tarafından sırf Hz. Peygamber’in neslinden oldukları ve onlara hizmetin Hz. Peygamber’in rızasını kazanmaya vesile olacağı düşüncesi ile onlara gereken itibar, saygı ve hürmet gösterilmiştir. Üzülerek ifade edelim ki; “Şiiler ve Sünnîler arasında siyasal iktidarı ele geçirmek ve mevcut iktidarlarını meşrulaştırmak, insanlar arasında ayrıcalıklı bir statü elde etmek veya menfaat temin etmek için Ehl-i beyt’i kullanan pek çok kimse, grup, mezheb ve tarikat ortaya çıkmış, hâlâ da çıkmaya devam etmektedir.” Ayrıca seyyid ve şeriflerden veya seyyid ve şerif olmadıkları halde bu durumu istismar eden bazılarının Hz. Peygamber’in nesline yakışmayacak tutum ve davranışlar içerisine girdikleri de görülmüştür.

Sonradan “gerek Şia ve gerek Ehl-i sünnet âlimleri, içinde yaşadıkları toplumsal, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı, tefsirlerde ilgili âyetin yorumunda veya yazdıkları müstakil eserlerde, âyetlere, Hz. Peygamber hadislerine, İslâm öncesi Arap geleneğine, mitolojik unsurlara ve linguistik/gramatik delillere başvurmak suretiyle kendi görüşlerini meşrulaştırmak için çok büyük çaba harcamışlardır.”

Günümüzde de tarihî süreç içinde Ehl-i beyt konusundaki farklı anlayışlar temsilcisini bulabilmekte, söz konusu tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Geçmişte ve günümüzde Şiiler ve Sünnîler arasında itikadî ve amelî mezheb farklılıkları bulunmasına rağmen ülkemizde Ehl-i beyt sevgisi, Alevî ve Sünnîlerin ortak yönüdür. Tarihte siyasî olara başlayıp gittikçe dinî renge bürünen Sünnî- Şiî ihtilafının düğüm noktasını imamet anlayışı teşkil etmekte olup bu inancın yakınlaşmaya önemli bir engel olmadığı kanaatindeyiz. Zira onların sünnet olarak kabul ettikleri ve kitaplarına aldıkları rivayetleri ile Ehl-i sünnet’in kitaplarında toplanmış bulunan haberlerin taraf olmadan, hizip gütmeden, ilmin ve İslâmın ışığında değerlendirmeye tabi tutmamız gerekmektedir. Bu değerlendirme sonucunda gerek Şia’nın gerekse Ehl-i sünnet’in görevi, öncelikle kendi kaynaklarında bulunan haberlerin ilmi tahlilini ve tenkidini yapabilmek olmalıdır. Bu husus yapıldığı takdirde aradaki problemlerin çözümüne büyük ölçüde yardımcı olacaktır.”

Konuyu incelerken yazarın sadece klasik kaynaklarla yetinmediği, çağdaş yazar ve eserlerden de istifade ettiği, konuyla ilgili olarak, araştırmacılara önemli ve zengin bir literatür sunduğu görülmektedir. Çalışmanın, yoğun bir mesai ve gayretin ürünü olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çalışmayı yapmakla yazar, konuyla ilgili bilgi ve rivayetlerin nasıl okunması gerektiğini tahlil eden, ihtiyaç duyulan ve edinilmesi gereken anlayış ve sağlıklı bir bakış açısının oluşmasına yardımcı olduğu kanaatindeyiz. Geniş okuyucu kitlesinin istifadesi yönünden eserin yayımlanması önem arz etmektedir.